

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻԹԻՒՆԸ ԱՄԲՈՂՁԱՎԱՐ ՅԵՂԱՓՈՒԱԿԱՆ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՅՈՒՆ

2. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻԹԻՒՆԸ ՌՈՒՍԻՈՅ ՄԷՋ

«Սխոն»-ի նախորդ թիւերուն մէջ, ամփոփ՝ բայց կարելի հարադատութեամբ, ծանօթացանք Պոլշէիլի վաղափարարաւորութեան, պետական իմաստասիրութեան, բարոյականին, տնտեսական ու ընկերային իր աշխարհայեացքներուն (1939, Թիւ 8, 9, 12) և ապա անոր կրօնական քաղաքականութեան ընդհանրապէս, և եկեղեցական քաղաքականութեան՝ ի մասնաւորի:

Պոլշէիլի Մարքսիստ գաղափարաբանութեան հակա-կրօնական ոգին ծանօթ է առհասարակ շատերուն: Ռուս. եկեղեցին ի՞նչ բրաւ երէկ, Յեղափոխութեան արիւնոտ առաջին օրերուն, և ի՞նչ կ'ընէ այժմ, զիմադրելու համար իր գոյութեան, իր կեանքին, իր խորհուրդներուն, իր պատգամին — որոնց սպասք կ'ընէ ինք — սպառնացող ամբողջովար Յեղափոխութեան մը Պետական վտանգին. կրնա՞յ բան մը ընել. և ի՞նչ կրնայ ընել: Այս կէտերը լուսաբանել պիտի ըլլայ նպատակը յաջորդ էջերուն, ուր պիտի ջանանք մօտէն ծանօթանալ բոլոր այն միջոցներուն որոնցմով եկեղեցին Ռուսիոյ մէջ ընկերային բարեկարգութեան ծրագրին իրականացման հաշուոյն մեծագոյն փրկադիրը տալէ յետոյ պայքարեցաւ, երբեմն յաջողութեամբ, մերթանջաջողութեամբ, Պետական վտանգին դէմ, ներքին ու արտաքին ճակատներու վրայ հաւասարապէս:

Ինչպէս ծանօթ է, երբ Հոկտեմբերեան Յեղափոխութիւնը իշխանութեան գլուխ անցաւ Ռուսիոյ մէջ, եկեղեցւոյ ու Պետութեան, աշխարհիկ ու հոգեւոր իշխանութեան բաժանման քաղաքականութիւն մը որդեգրեց: 1918 Լենինեան Սահմանադրութեամբ, եկեղեցին Պետութենէն բա-

ժանուած յայտարարուեցաւ: Նոյն օրէնսդրութեան թոյլատրած կրօնական ազատութիւնը, քաղաքականութեան որդեգրումով, Հայրգուեցաւ սահմանադրուած եկեղեցական օրէնսդրութիւնն ալ. վասնզի նոյն Սահմանադրութիւնը, թէև հետո հակա-կրօնական անհաշտ քաղաքականութեան մը ձգտումէն իր խորքին մէջ, եղաւ սակայն իրականութեան մէջ կրօնական հաւածանքի քաղաքականութիւն մը. գրաւուեցան եկեղեցական կալուածները, կրօնական կարգերը արգիլուեցան, կրթութիւնը պետականացաւ, եկեղեցի և ընտանիք, իրրեւ կապիտալիզմի և քրիստոնէութեան դաւար սխներ անխնայօրէն հարուածուեցան, դարերէ ի վեր ժողովուրդի հոգին մէջ ամրացած կենսական սովորութիւններ և աւանդութիւններ վեր ի վայր չընցան, զոցուեցան բոլոր աստուածաբանական ֆաբրիկէները. մէկ խօսքով հին հաւատալիքներու վրայ կառուցուած դարերէ ի վեր նուիրականացած իրաւակարգ մը, հասկացողութիւն մը քանդուեցաւ:

Պոլշէիլի հակա-կրօնական գաղափարաբանութիւնը անխուսափելիօրէն այս ձև օրէնսդրութեան մը յանդեցաւ, օրէնսդրութիւն՝ որ հիմքը եղաւ կրօնական քանդիչ քաղաքականութեան մը:

Իրաց այս վիճակին մէջ, Պետական հաւատքով ու իմաստասիրութեամբ պաշտպանուած, որքան ահաւոր նոյնքան վտանգաւոր թշնամիի մը դէմ ի՞նչ կրնայ ընել Ռուսական եկեղեցին. ապաշխարել փորձութեան այս օրերուն, լսել, աղօթել, բայց նաեւ զարմել. ու դորձեց Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, հոգեկան, իմացական իր բոլոր ուժերուն լարումով, ինչ փոյթ թէ այդ պայքարը իրեն չապահովեց վերջնական յաղթանակը, այնքան արիւնահեղութիւններէ յետոյ ալ:

Արդարեւ, ի՞նչպիսի քաղաքականութիւն մը, ի՞նչպիսի կրօնական կամ եկեղեցական կազմակերպութիւն մը, կամ ո՞ր միտաբան ծիսապաշտ և նուիրապետական եկեղեցին կրնար զիմադրել, յետ-պատերազմեան ամբողջովար մեծագոյն Յեղափոխութեան մը քանդումի քաղաքականութեան:

1918 Լենինեան Սահմանադրութեամբ,

երբ եկեղեցին Պետութենէն բաժնուած յայտարարուեցաւ, օրուան պատրիարքը Թիթոն, չըջարեալեան մը հրատարակեց, ուր կոչ ըրաւ Պետութեան, փոխանակ եկեղեցին քանդելու, վերականգնման աշխատիլ և կը դատապարտէր «բոլոր անոնք որոնք իրենց իշխանութիւնը կը գործածեն հալածելու համար քրիստոնեաները և եկեղեցին»։ Պետութիւնը լռեցուց պատրիարքին ձայնը, ձերբակալելով զայն, այն մեղադրանքով թէ պատրիարքը Սովիէթ կառավարութեան դէմ կը դաւադրէ։ Քէնթըրպրիի և Նորքի արքեպիսկոպոսներու միջամտութեամբ աղատեցաւ բանտէն և մեծաւ 1925ին իր յաջորդները — կառավարութիւնը չարածնեց նոր պատրիարքի ընտրութիւն — Պետրոս և Սերգիոս մետրապոլիտները՝ կառավարութիւնը վստահացուցին Օրթոտոքս եկեղեցւոյ իշխանութեան մասին հաւատարմութեան վրայ և աշխատեցան խորացնել եկեղեցիէն ներս հոգեւոր կեանքը։ ա՛յդ կը մնար միայն իրենց ընելը։

Ռուսիայէն դադիթող ռուս եպիսկոպոսները, 1920ին գաղթական Սինոդ մը հիմնեցին Քարլովիյի մէջ — Նուկոսլաիա։ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի աստուածաբանական և փիլիսոփայական ուժերն ու ուղղութիւնները, այնուհետեւ արտասահման ասպարէզ գտան աճելու և զօրանելու։ մասնաւորաբար Բարիդ — ուր հիմնուեցաւ Ռուս Օրթոտոքս Ակադեմիան — Պերլին և Ամբրիկա։ աստուածաբանական և փիլիսոփայական խորհողութեան ազատութիւնը անհրաժեշտ էր, ոչ միայն Ռուսիոյ մէջ կրօնական կեանքի պաշտպանութեան, այլ նաև Ռուս եկեղեցիի վարդապետութեան վերականգնման և վերամշակման տեսակէտներէ ալ։

Եկեղեցւոյ ձայնը Ռուսիոյ մէջ ինքնին օրէ օր կը տկարանար։ Պուլշեիդմը, Յարիվի անկումէն յետոյ, հին պաշտօնական Օրթոտոքս եկեղեցւոյ գոյութիւնը, միապետութենէ դուրս անիմաստ կը գտնէր։ Հակաքրիստոնէական Պետութեան և եկեղեցւոյ միջև հասկացողութիւն մը ստեղծելու ստիպողականութեան առջև, — գէթ արտաքին երևոյթներէն դատելով — 1922ին ստեղծուեցաւ Կենդանի եկեղեցի մը, որ յետագայ իր գործերով, որդեկրած քաղաքականու-

թեամբ, մեծ հերձուած մը զոյացուց Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիէն ներս, բաժան բաժան ընելով, պառակտելով եկեղեցին ինքն իր մէջ, սպառնելով ու տկարացնելով զայն իր կենսունակութեան ու պայքարի կորուզիլն մէջ։ Աւելի խոր թափանցելու համար այդ կեղծ կրօնական զիմակին տակ պահուած մարդոց — տխուր փառասիրութեանց հաշւոյն — գործունէութեան ու մտայնութեան, հարկ է ծանօթանալ այդ շարժման ուր եկեղեցիին իսկ ծոցէն մարդիկ՝ թաքուն շարժառիթներէ թելադրուած, յանուն եկեղեցական բարեկարգութեան, հիմէն փոքեցին Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, հասցընելով զայն անդունդի մը եզիրքը, իր իսկ զաւկներուն ձեռքով։

Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցւոյ կրօնական պատմութեան մէջ, ուշադրաւ՝ բայց ժխտական եկեղեցական երեւոյթ մըն է ստեղծումը Կենդանի եկեղեցիին։ 1922ին հիմնուեցաւ ան, Ռուս եկեղեցին բարեկարգելու ձգտում ունեցող Բանաստեղծ. ըստ 1927ի մարդահամարի, 84 թեմեր, 140 եպիսկոպոս, 10815 եկեղեցական կը պատկանէին այդ նորելուկ շարժման, Օրթոտոքս հաւատացեալներու 1/3ով. այնպէս որ Կենդանի եկեղեցին Ռուսիոյ մէջ կրօնական երկրորդ տեղը կը բռնէր։ Այդ նորաստեղծ եկեղեցին երկու Սինոդ (Sobor) գումարեց, 1923ին և 1925ին, եկեղեցական բարեկարգութիւնը զաղափարական ու աստուածաբանական նոր գետնի մը վրայ խորսխելու համար։ կազմեց իր թիւերը նոր վարչականութեամբ մը, հիմնեց իր կրօնական բարձրագոյն ֆաքուլթէները, ծխական կազմակերպութիւնները, և ունեցաւ իր պաշտօնաթերթը, ու բռնոյն, կատարել պայքար բացաւ պաշտօնական Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի դէմ, ձեռք առնելով ընդհանուր զեկավարութիւնն ու վարչութիւնը Օրթոտոքս եկեղեցիի, Ռուսիայէն ներս ու դուրս։ Կ. Պոստոյ տիեզերական՝ և երուսաղէմի պատրիարքները այդ շարժման յարեցան։ Անտիոքի պատրիարքը՝ իր ներկայացուցիչը ունէր անոր սինոդին։ Կաթոլիկ եկեղեցին ու Ամերիկան բարեացակամութեամբ կը նայէին յանուն եկեղեցական բարեկարգութեան սկիզբ առնող այդ շարժման վրայ։ Կենդանի եկեղեցին, ճարպիկ խաղարկութեամբ իրեն կապեց Ռուսիայէն

դուրս գտնուող Օրթոտոքս եկեղեցիներն ու եկեղեցականութեան մեծամասնութիւնը, Ամերիկայէն մինչև Զինաստան ու Ճապոն. աւելորդ է ըսել թէ Սովիէթ կառավարութեան անկողնութիւնն ու համակրանքը աւելի ևս կը քաջալերէր այդ շարժման տեսակէտները:

Կ'արժէ, արդարեւ, կրօնական այս նոր շարժման գաղափարարանութեան և կազմակերպութեան վրայ ամփոփ գաղափար մը կազմել, անոր համար մանաւանդ որ Կենդանի եկեղեցին, իր բարեկարգական ձգտումներով, ուղղութեամբ, դէպի նախնական քրիստոնէական կենցաղի իր վերագարծով, կազմակերպողն ու թելադրողը եղաւ, նոյն նպատակներով, նոյն միջոցներով՝ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բարեկարգութեան ձեռնարկող «Ազատ եկեղեցի» ականներու հանրաժանօթ շարժման:

Կենդանի եկեղեցին հիմնեցին Բեթրոկ-բատի քանի մը ամուսնացեալ քահանաները, որոնք 1922ին, երբ պատրիարքը իշխանութենէ դադրած էր, եկան իր մօտ եկեղեցւոյ ընդհանուր վարչութեան մասին խորհրդակցելու համար. պատրիարքէն խնդրեցին Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիին իշխանութիւնը իրենց ձեռք ունենալ, փրկելու համար եկեղեցին. պատրիարքէն ունէրական պաշտօնական պատասխան չըստացած — վասնզի գիտէին թէ պատրիարքը իրենց լարած ցանցին մէջ պիտի չիյնար — Մայիս 16ին՝ այցելութենէն չօրս օր ետք, Ամենայն Ռուսաց Կեղրոնական Գործադիր Կոմիտէի նախագահ Քալինինին գրեցին հետեւեալը. «Մենք — Բեթրոկրատեան քանի մը քահանաներ — այսու կը տեղեկացնենք Ձեզի թէ Թիսոն պատրիարքի հրաժարեցման ի հետեանս, յարմար տեսանք հաստատել Բարձր եկեղեցի Վարչութիւն մը որ Ռուսիոյ մէջ գտնուող բոլոր եկեղեցիներու վրայ իր հեղինակութիւնը պիտի գործադրէ»: Պատրիարքը իր արգելարանին մէջ Յուլիս 15ին միայն լսեց այս մասին և շրջաբերականով մը ճշմարտութիւնը հրատարակեց, ըսելով թէ ինք ոչ մէկ հեղինակութիւն տուած է իրեն այցելող քահանաներու, յանուն Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի բարձրագոյն հեղինակութեան խօսելու եւ գործելու. բայց ա՛յ ուշ էր, խաղը չահած էին նենգամիտ ու խարբայ քահանաները,

որոնք այդ իշխանութիւնը ապահովեցին յեղափոխական մեթոտներով, հակա-կանոնական միջոցներով: Մայիս 29ին, Կենդանի եկեղեցիի օրէնսդրական ժողով մը գումարուեցաւ, «Եկեղեցւոյ կեանքին օրէնսդրական ձեւափոխութիւն» մը տալու նպատակով: Այդ ժողովը — Piaterka — հինգ անդամներէ կը բաղկանար և անսահման հեղինակութիւն ունէր, Պետական պաշտպանութեամբ, եկեղեցական գործերու մէջ. անոնք կրնային պատժել, առանց դատի ու դատաստանի, ներել, հաց տալ ու անօթի ձգել. Օրթոտոքս եկեղեցին եւ եկեղեցականութիւնը օրինական հիմք չունէին ալ. Ամենայն Ռուսաց Կեղրոնական Գործադիր Կոմիտէն միայն Կենդանի եկեղեցին կը ճանչնար. Օրթոտոքս պաշտօնական եկեղեցիի գոյութեան կը հանդուրժէր այն ատեն միայն երբ այս վիճիւնը ճանչնար և ենթարկուէր Կենդանի եկեղեցիի բարձր վարչութեան: Կենդանի եկեղեցին չճանչցող եպիսկոպոսներէն հարիւրաւորները քսորուեցան, անոր չենթարկուող ծխական կազմակերպութիւններ եւ թեմեր գոցուեցան. այսպէս բարձր եկեղեցի վարչութիւն և Պոլշնիզմ, ձեռք ձեռքի աշխատեցան առաջքը առնելու համար իրեն թէ հակայեղափոխական կազմակերպութեանց:

1923ին Մոսկուայի մէջ գումարուեցաւ այդ շարժման առաջին Սինոդը — Գերագոյն Խորհուրդը — 287 անդամներով, որոնք քուէարկելու իրաւունք չունէին. այս պարագան դժգոհութեանց առիթ տուաւ եւ Կենդանի եկեղեցին ինքն իր մէջ պառակտեցաւ. ձախ թեւ կոչուեցաւ Վերածնեալներու Ընկերակցութիւն, աջ թեւ՝ Հին Առաքելական Ընկերակցութիւն (Sodaz), և «Ազատ աշխատաւորական եկեղեցի»(*): Պե-

(*) Պաշտօնական եկեղեցիէն դուրս կազմուած այս կրօնական շերտաւորումները ընդհանուր անունով կը կոչուէին Վերածնեալներ (վերանորոգական), տես Ազատ եկեղեցի, 1925 Մայիս, էջ 309, եւ ըստ Իդիստիայի՝ «Եկեղեցական պանդանոցական դիտակցութեան մէջ այս կրօնական շերտաւորումները ստեղծուեցան քաղաքական անհրաժեշտութեան թելադրութեամբ»: «Եկեղեցական վերածնեալներու Միութիւն»ը, եկեղեցական գործերու մէջ գերակշռող դիրք կուտար աշխարհականներուն. «Ազատ Աշխատաւորական եկեղեցի»ն կ'ուզէր իրեն կապել աշխատաւորութիւնը, իսկ «Հին Առաքելական Միութիւն»ը կ'ուզէր օգտագործել միստիք, խորհրդագաղափարները և տէր մարդերը:

տութեան հովանաւորութեամբ կազմուած Եկեղեցիի մէջ ստեղծուած կրօնական շերտաւորումները սիրելի չէին կրնար ըլլալ Պետութեան: Քալինին թելադրեց միանալ, կրօնական շերտաւորումները ներկայացուցիչներ զրկեցին, ստեղծուեցաւ Coalitionի վարչութիւն մը — 10 անդամ կենդանի եկեղեցիէ, 6 անդամ Հին Առաքելականէն, 2 անդամ Վերածննդներէ, 18 հոգի՝ 5 եպիսկոպոս, 12 քահանայ, 1 աշխարհական: Coalitionի վարչութիւնը հրաւիրեց երկրորդ Սինոդը, որուն այս անգամ կը մասնակցէին նաեւ կին անդամներ, այդ Սինոդին մէջ կայացան հետեւեալ յատկանշական որոշումները. 1.— Սովիէթ իշխանութեան դէմ նզովքը վերցնել. 2.— Թիւխոն պատրիարքը պաշտօնազուրկ և կարգազուրկ ընելով աշխարհական նկատել. 3.— Ամէն ոք կը հրաւիրուի պաշտպանել Սովիէթ իշխանութիւնը «որը միայն աշխարհի մէջ, կառավարական միջոցներով կ'իրականացնէ երկրի վրայ Աստուծոյ թագաւորութիւնը»: 4.— Պատրիարքութիւնը ընջել «որը հաստատուած է միայն քաղաքական շարժառիթներէ զրդեալ»: 5.— Եկեղեցի և Պետութիւն ընդմիջաբաժնուած են (*). 6.— Եպիսկոպոսներու ամուսնութիւնը և քահանաներու կրկնամուսնութիւնը ընդունիլ և նուիրականացնել. փակել բոլոր վանքերը. 7.— Սինոդը կ'ընդունի նոր օրացոյցը Յուլիան 12էն սկսեալ. 8.— Սինոդը կ'ընդունի Քարլովից գտնուող Օրթոտոքս Սինոդը:

Սինոդի գումարումը կենդանի եկեղեցիին մեծագոյն յաջողութիւնը եղաւ. «քառասուն անգամ քառասուն» եկեղեցիներէն Մոսկուայի, միայն 4-5ը հաւատարիմ մը:

(*) Եկեղեցւոյ և Պետութեան բաժանման սկզբունքը, Օրթոտոքս արդի մեծագոյն խորհուրդներու՝ Bulgakovի, Berdiaeffի, Arsenievի, Zernovի, Glubokowskyի մօտ, եկեղեցին քաղաքականութենէ և Պետական հակումներէ ձերբազատելու և միայն իր կոչման հունին մէջ մնալու փրկարար տեսութիւն մը նկատուեցաւ: «Օրթոտոքսութիւնը այժմ ազատ է, կը զրէ անոցմէ մին՝ Bulgakov, և պէտք չէ ծառայէ ուրիշ քաղաքական վարչաձևի: Էն նորմալ և էն սիրելի դրութիւնը՝ եկեղեցւոյ համար որ կ'ազատէ դայն կղերականութեան փորձութիւններէն, և կ'ապահովէ անոր անկործանարար եղափոխութիւն մը. ոչ պապական-կայսերապաշտութիւն և ո՛չ՝ կայսերական-պապականութիւն:»

Նացեր էին Հին Օրթոտոքս եկեղեցիին, բարեբախտաբար, սակայն, այդ յաջողութիւնը տեական չէր կրնար ըլլալ և չեղաւ. 1923 Յուլիսին պատրիարքը բանտէն ազատեցաւ, և դարձեալ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցիի վերին իշխանութիւնը ձեռք առաւ (*) և զօրաւոր պայքար բացաւ կենդանի եկեղեցիին դէմ, և վերջնոյն ըրած վարչական կարգադրութիւնները, աստուածաբանական, տոմարական, օրէնսդրական բարեփոխութիւնները չեղեալ նկատեց, կոչ մը ուղղեց անոնց վերադառնալու, զղջումով ու ապաշխարութեամբ, ուղղափառ եկեղեցւոյ գիրկը: Պատրիարքի կոչը մեծ յուզում յառաջ բերաւ, և իրարու միացուց Օրթոտոքսութեան պառակտած ուժերը և ոտքի հանեց Օրթոտոքսութիւնը, Եկեղեցին վերականգնացաւ, Սինոդը իր գործունէութեան վերսկսաւ, պատրիարքը նոր եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց աքսորուածներու և գնդակահարուածներու տեղ, կենդանի եկեղեցին լուրջ վտանգի մէջ էր, և ըստ Իզմիտիայի վեպիսկոպիտան սփերանորեան շարժումը դանդաղ էր պատուաւուում. եկեղեցականները համար դժուար էր խզել կապը Պետութեան հետ որ անցեալում նրանց տալիս էր տնտեսական մեծ շահեր, այսպէս և գոյութիւն ունեցող խմբակցութիւնների մեծ թիւը քիչ յոյսեր էր մատակարարում հաւատաւոր զիտակցութեան, և հաշուի առնելով տնտեսական հնարաւոր շահեր, նորայայտ վերանորոգաների մեծ մասը շուտ եկաւ նորէն գէպի տիստականութիւն» (Ազատ եկեղեցի, 1925, № 17-19). շատեր զղջում յայտնեցին ու վերադարձան, իսկ անոնք որ չէին կրնար վերադառնալ, դադրեցուած ըլլալով պատրիարքական հեղինակութեամբ ծիսակատարութենէ, շարունակեցին մնալ իրենց «վերանորոգական» գաղափարներուն մէջ, քաղաքականապէս հաւատարմութիւն ուխտեցին Սովիէթ իշխանութեան, ապա նորէն

(*) «Ազատ եկեղեցիին՝ մուսուլմանիկ շայաստանի մէջ կենդանի եկեղեցիի շարժման, կը զրէր. «Տիստն պատրիարքը իր անհուսալ զեկաւարութեամբ, Ռուս եկեղեցւոյ նաւը անել խորշի մէջ մտցրեց, բաղամթիւ յանցապարտ սխալներ գործեց, և այդ առթիւ վերանորոգական գաղափարը իր բողոքի ձայնը բարձրացրեց ծայրայեղ մի խմբակի կողմից կենդանի եկեղեցի անուան տակ (Ազատ եկեղեցի, 1925 փետր. թիւ, № 8-9):»

փորձեր ըրին մերձենալու պաշտօնական եկեղեցիին «զայն խաղաղեցնելու» սիրոյն. պատրիարքը ներկայացուցիչներ որոշեց բանակցութեան համար, ժողովներ գումարուեցան իրար հասկացողութեան. բայց կենդանի եկեղեցիի ներկայացուցիչները, urbi & orbi, սխալ տեղեկութիւններ տալով կռաւարութեան, միտքերը պղտորեցին. իզվեստիա, հրատարակեց այդ տեղեկութիւնները, որոնց եզրակացութիւնը սա էր. պատրիարքը կ'աշխատի իրար բերել՝ հակայեղափոխութեան մը վրայ դրած իր յոյսերը՝ բոլոր ոխակսիօնէր տարրերը, ձարական եկեղեցին վերահաստատելու համար. պատրիարքը կը շարունակէ իր հակա-յեղափոխական գործունէութիւնը. ան դրօշակիրն ու առաջնորդն է Սովիէթ իշխանութեան բոլոր թշնամիներուն. ան եկեղեցին ու եկեղեցականներու մեծ մասը քաղաքական պայքարի մէջ կը մղէ ընդդէմ իշխանութեան. պատրիարքի կողմն են Յեղափոխութեան առաջ բերած հաղաթական կարգերէն դժգոհ բոլոր ընկերային շերտերը: Չանձրանալի պիտի ըլլար էջեր բերել կենդանի եկեղեցիի օրկաններէն յայտնի ամբաստանութիւններու որոնք լուրջ դժուարութեանց առջև կը դնէին Օրթոտոքս եկեղեցին: Իժուար չէ անշուշտ ենթադրել թէ որքան աւելի ստայօդ ու զգուհիլ եղած պէտք է ըլլան թաքուն ամբաստանութիւններն ու էնթրիկները, որոնք անհետանք չմնացին. թիխօն պատրիարք Արդարութեան Ատեան (Narcomjust) կանչուեցաւ, պաշտօնագրկուելով արգելափակման տակ առնուեցաւ, իր անուան յիշատակութիւնը արգիլուեցաւ հանրային պաշտամունքներու մէջ, Locum Tenensը և Սինոդի անդամները աքսորուեցան: Ով որ կենդանի եկեղեցին չէր ճանչնար նոյն սեւ ճակատագրին կ'ենթարկուէր:

Կենդանի եկեղեցիի և Օրթոտոքս եկեղեցիի միջև բաղձալի համաձայնութեան մը բանակցութիւնները այս ձև աղէտքի մը յանգեցան, անոր համար որ այդ ջանքերը կ'ըլլային, ըստ Պետական documentներու վկայութեան, Օրթոտոքս եկեղեցին ինքն իր մէջ բաժան բաժան ընելու ստոյգ մտադրութեամբ:

Կենդանի եկեղեցին անգամ մը ևս տէր դառնալէ յետոյ Ռուսիոյ մէջ Օրթոտոքս

եկեղեցիի ճակատագրին, ջանաց իր ազդեցութեան տակ առնել նաև արտասահմանի եկեղեցիները, Եւրոպա, Ամերիկա, Չինաստան ու Ճապոն, կազմակերպուած էնթրիկներով, Պետական պաշտպանութեամբ, Բարիզի մէջ հիմնուեցաւ «Օրթոտոքսութեան պաշտպաններ» անուն ընկերութիւն մը, կենդանի եկեղեցիի գաղափարաբանութեան վրայ, իսկ Պերլինի մէջ «Եզրայրութիւն» մը: Կ. Պոլսոյ տիեզերական և Երուսաղէմի պատրիարքները սիրաշահուելով ճանչցան պաշտօնապէս կենդանի եկեղեցին. Կ. Պոլսոյ պատրիարքը հրաւիրուեցաւ Ամենայն Ռուսաց պատրիարքութեան, երբ ան առաջարկեց եկեղեցական կոմիտէ մը զրկել Ռուսիա, որուն նպատակը պիտի ըլլար համոզել թիխօն պատրիարքը որ «յանուն եկեղեցւոյ խաղաղութեան, առաջը առնելու համար եկեղեցական հերձուածի մը, ինքզինք զոհելով հրաժարի աթոռէն, քաշուելով եկեղեցական վարչութենէ»: Անտիօքի յոյն պատրիարքը, որ կենդանի եկեղեցիի Ա. Սինոդին ներկայացուցիչ զրկած էր, ծանօթանալով լարուած էնթրիկներուն, անոր դէմ դարձաւ և շրջաբերականով մը իր ներկայացուցիչը ետ կանչեց Սինոդը կոչելով «անաստուածեան սատանայական ժողով», մինչ թիխօնը կը ճանչնար «միակ բարձրագոյն և օրինաւոր հեղինակութիւնը իբրև Ամենայն Ռուսաց պատրիարք»: Իսկ Կ. Պոլսոյ յոյն պատրիարքին միջամտութիւնը Ռուս եկեղեցական ներքին գործերէն ներս կը նկատէր «անընդունելի, ցաւալի միջամտութիւն»: Քէնթրեպրիի արքեպիսկոպոսն ալ դժգոհ մնաց Կ. Պոլսոյ պատրիարքի բռնած դիրքէն. վերջինս ինքզինք պաշտպանեց պաշտօնապէս յայտարարելով թէ ինք զոհ գացած է կենդանի եկեղեցիի կողմէ կաշառուած պատրիարքարանի պաշտօնեաներու, որոնք իրմէ պահած են ճշմարտութիւնը, մինչ իր փափաքը եղած է զրկուելիք կրօնական կոմիտէի միջոցաւ իրազեկ ըլլալ Ռուս եկեղեցին բզկտող կրօնական վէճերուն:

Շատ յատկանշական է նաև Կաթոլիկ եկեղեցւոյ դիրքը կենդանի եկեղեցիի նկատմամբ: Վատիկան, նախապէս անբաւեացկամ էր կրօնական այդ հերձուածի նկատմամբ, և կարտինալ Mercier, յանուն

պատկերն՝ Անգլիոյ թագաւորին և Միացեալ Նահանգաց Նախագահին նամակներ գրելով խնդրեց թիփսն պատրիարքին պաշտպանութեան ի նպաստ քաղաքականութիւն մը, դատապարտելով կենդանի եկեղեցին, իբրեւ անաստուածեան շարժում մը. բայց վատիկան, ստիպուեցաւ լեզուն փոխել. Պապական Ինտիտիտիտիոնախագահ ժիզուիթ H. Herpigny, իր «Եկեղեցական կեանք Մոսկուայի մէջ» գրքոյկով, մութ ու գոհնիկ հաշիւներէ առաջնորդուած, դատապարտեց թիփսն պատրիարքն ու անոր եկեղեցականութիւնը. «անոնք, կը գրէր, տգէտ, անխիղճ, հակա-պոլշիկ, քարոզել չգիտցող և միայն իրենց երկար մօրուքներով ու մազերով հետաքրքրուող մարդեր են»։ Եւ արդար կը գտնէր կենդանի եկեղեցիի շարժումը։ Ժիզուիթ եկեղեցականը, իր անունը և իր կարգը արդարացող ախտավարակ հոգեբանութեամբ, և պէտք է ըսել նաև, «ժիզուիթութեամբ», թաքուն ու մարդորսական շիւ շարժառիթներէ մղեալ, պատր ջութի մէջ ձուկ որսալու անբարեխղճութեամբ և անբարոյութեամբ, սիրաշահեցաւ կենդանի եկեղեցին, որ 1926 պաշտօնական մէկ դումարումին մէջ, իր ատենագրութեանց մէջ արձանագրել տուաւ թէ «Ժիզուիթ H. Herpigny անհուն ծառայութիւններ մատուց Սինոդին»։ Ի՞նչպէս կարելի է բացատրել այսպիսի կոյր տալթոնիզմ մը, ժիզուիթ վարդապետի հաշուոյն։ Այդ գիրքը գրուեցաւ, նախալարձակումով մը պատրիարքին վրայ, որպէսզի ժիզուիթը կարենայ երկրորդ անգամ Մոսկուա մտնել վատիկանի մասնաւոր միտինով. արտօնուեցաւ իր մուտքը Սովիէթ իշխանութեան կողմէ։ Մոսկուա մեկնելէ առաջ գաղտնի եպիսկոպոս ձեռնադրուեցաւ, և Մոսկուա իր բնակութեան առթիւ չորս նոր կաթոլիկ եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց, կացութեան տէր դարձնելու համար, Ռուս եկեղեցիի կրօնական պառակտումներուն մէջ, կաթոլիկ եկեղեցին. այսպէս են ու այսպէս կը զործեն ժիզուիթները . . . պէտք կ'այ աւելիին . . .

Կենդանի եկեղեցին, միւս կողմէ որոշ հակում մը ունէր, եւ կը փնտրէր իր «բարեփոխեալ» նուիրապետութիւնը ձեւաւորել կաթոլիկ նուիրապետութեան դը-

ՊԱՆԱՍՏԻՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՔԱՆԱՆԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔՆԵՐ ՅՈՐԴԱՆԱՆՈՒ ԶՈՒԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Միւս կողմէ ակներեւ է որ վերողբեալ բովանդակ պատմուածքը, Ալիյան Բա'ադի մատակ կովուն հետ իբր ամուք ներկայացուելը, մատակին ու իր հորթին տրուած կարեորութիւնը, հորթին՝ չաստուածներու ընտանեկան փաղանգէն ներս առնուելը, կոպ ունին կենդանի-ստորոգելիին հետ, այսինքն զայն խորհրդանշող հորթին, որ Հատատի բոլոր պատկերներուն մէջ կը տեսնուի, մինչեւ խոր ժամանակները։ Հո'ս գիցարանօրէն ներկայացնել ուղուած առասպելը շատ յստակ է. Բա'ադը խորհրդանշող մատաղաւ ու ազնուազգի ցուլը,

բութեամբ (*). Պոլշիկները չէին կըրնար սակայն այս խաղը կ'լիւն. այսինքն, թոյլ չէին կրնար տալ որ Ռուսիոյ մէջ, կենդանի եկեղեցականներ կաթոլիկ եկեղեցւոյ նման զօրաւոր նուիրապետութիւն մը կազմէին, որ արտասահման զօրաւոր քաղաքական կուսակցութիւններ ունէր իր ազդեցութեան տակ. և թոյլ չտուին որ այն գէնքերը — Կենդանի եկեղեցիի քահանաները — որոնցմով Ռուսական եկեղեցին կը քանդուէր, անցնէր ուրիշներու ձեռքը։

Տեսնելէ յետոյ կենդանի եկեղեցիի ծագման ուրուագիծ — պատմականը, այժմ ծանօթանանք այդ շարժման գաղափարաբանութեան որ տակն ու վրայ ըրաւ Ռուս Օրթոտոքս եկեղեցին, փութացնելով անոր քայքայումը։

(Շարունակել)

ԱՐԹՈՒՆ ՎՍՐԴԱՊԵՏ

(*) Այս առթիւ Համայնալար Անաստուածեան Օրկանը կ'ըսէր «Ինչ որ մեզի պէտք է, այնպիսի բարեկարգութիւն մըն է որ մի' անգամ և ընդ միշտ, դուրս նետէ մարդկային գիտակցութենէ ձեր բոլոր բարեկարգութիւնները. առնուազն բոլոր կրօններուն տրուած ամբողջական մահացու հարուած մը միայն կրնայ զոհանքել զմեզ. ո'չ հին և ո'չ բարեկարգեալ եկեղեցի»։